

Jakub Macek

NEVYČÍSLITELNÉ POROZUMĚNÍ: KVALITATIVNÍ VÝZKUM ONLINE SOCIÁLNÍCH SÍTÍ

Immeasurable Understanding: Qualitative Research of Social Networking Sites

---

Autor textu byl podpořen v rámci projektu VITOVIN (CZ.1.07/2.3.00/20.0184), který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a rozpočtem České republiky.

Recenzenti:

PhDr. Pavel Rankov, PhD.

Mgr. Josef Šlerka

Abstrakt:

Studie se zabývá kvalitativním – a především pak etnografickým – výzkumem nových médií a konkrétně především online sociálních sítí. Soustředí se na pozici těchto metodologických přístupů v rámci studií nových médií a dochází k závěru, že kvalitativní výzkum a mediální etnografie by měly sehrávat jednu z klíčových rolí v rámci induktivního výzkumu probíhajícího v kontextu odehrávající se sociotechnické změny. V závěru text shrnuje některé předběžné závěry plynoucí z několika kvalitativní výzkumů online sociálních sítí vedených na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

Klíčová slova: *Nová média, online sociální sítě, sociální změna, kvalitativní výzkum, mediální etnografie*

Abstract:

The paper deals with qualitative – and mainly ethnographic – research of new media and, specifically, social networking site. It specifies position of this methodological approach within new media studies and concludes that qualitative methods and media ethnography should play a distinctive role in an inductive research of new media in time of social and technical change. Finally, the paper sums up some preliminary findings emerging from several qualitative researches of social networking site conducted at Faculty of Social Studies, Masaryk University.

Keywords: *New media, social networking sites, social change, qualitative research, media ethnography*

Úvod

Každá výraznější sociální změna – ať už je spojena se změnou technologickou nebo ne – je pro sociální vědy velmi dobrou výzvou. Výzvou k hledání nových empirických a teoretických odpovědí na otázku, jak že to vlastně lidský svět funguje a proč, výzvou k nalézání vysvětlení toho, co se to děje a jaké jsou kořeny i důsledky probíhající změny. A současně je taková sociální změna výzvou k opětovnému promýšlení filozofie vědy a metodologie výzkumu. Sociální změna je zkrátka motorem vývoje sociálních věd a současně dobrou motivací k reflexi jejich možností a schopností.

Studia nových médií jsou v tomto ohledu vynikající sociálněvědní laboratoří – sociální změny jsou v přímo centru jejich zájmu a citlivost vůči novosti a jinakosti by jim tak měla být principiálně

vlastní.¹ A konkrétně nástup online sociální sítí,² jemuž se toto číslo věnuje, patří i v rámci studií nových médií k relativně čerstvým oblastem zájmu, protože je jedním z nejlepších příkladů oné aktivizující sociální změny.

Snažíme se najít odpovědi na otázky stran toho *co*, *jak* a *proč* se to s přesunem části naší každodenní komunikace do prostředí online sociálních sítí proměňuje, a krom toho, že sbíráme data a formulujeme nové teorie a odkládáme, přehodnocujeme či naopak potvrzujeme teorie staré,³ znovu též otevíráme obecnější filozoficko-metodologické problémy, bez jejichž promyšlení se věda snadno dostává do slepých uliček.

Co v tomto ohledu online sociální sítě studiím nových médií přinesly? Mimo jiné opětovně zvýraznily jen zdánlivě obligátní skutečnost, že sociální vědy se při své snaze zachytit a vysvětlit sociální realitu nutně pohybují v epistemologickém kruhu mezi empirickým získáváním dat, formulací teorií a jejich opětovným empirickým testováním. Přičemž důležitou roli v této induktivně-deduktivní hře hrají – a to je jeden z momentů, v němž se vědy sociální liší od věd přírodních – nejen výzkumné metody založené na kvantitativním, numerickém popisu zkoumaného, ale i metody označované jako kvalitativní.

Tento jednoduchý a jen opatrně metodologický text se zabývá právě tím, jakou roli v empirickém zkoumání nových médií (a především online sociálních sítí) hraje induktivní rozvaha a jí uzpůsobené metody sběru a analýzy dat. Cílem textu je prezentovat kvalitativní výzkum jako důležitou součást induktivně-deduktivního výzkumného procesu, který by měl být páteří empiricky orientovaných studií nových médií. Současně text poukazuje na silné stránky i limity především etnograficky orientovaného výzkumu online sociálních sítí. Studie se přitom v závěru opírá o výzkumné práce, jež byly v souvislosti s online sociálními sítěmi řešeny v posledních třech letech na Katedře mediálních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Jsi kvantitavec nebo kvalitativec?

Jednou z nejobecnějších a zároveň klasických linií, podél nichž se společenské vědy tu více, tu méně výrazně štěpí do různých paradigmat, je linie vyznačená otázkou, zda výzkumník dává přednost kvantitativnímu, nebo naopak kvalitativnímu výzkumu. Nechám teď stranou, že se jedná o linii příznačně odkazující k poněkud již anachronickému vnitřnímu rozštěpení sociálněvědních tradic na pozitivistickou a interpretativní. A zabývat se nebudu ani skutečností, že striktní povaha takové otázky mnohdy bývá především výrazem identitní a mocenské politiky, jež vědce a jejich pracoviště čitelně rozřazuje na „nás“ a „je“ a která doprovází pečlivou demarkaci opečovávaných diskurzivních teritorií. Stavět kvantitativní a kvalitativní výzkum vůči sobě jako vylučující se metodologické světy je ale samozřejmě nejen zbytečné, ale kontraproduktivní. Což například právě studia nových médií od druhé poloviny 90. let minulého století velmi dobře ilustrují. Kvantita a kvalita se, jak dále

¹ Ke studiím nových médií, jejich metaoborové identitě a senzitivitě vůči novosti podrobněji viz MACEK, Jakub. Poznámky k vývoji studií nových médií. *Mediální studia*, 6, 1, od s. 6-35, 30 s. ISSN 1801-9978. 2011.

² Z terminologických důvodů překládám angl. termíny *social networking sites* / *social network sites* jako *online sociální sítě*, a nikoli pouze jako *sociální sítě* – druhý z českých termínů (jakkoli je běžně používán v publicistice i v řadě odborných textů právě jako synonymum online sociálních sítí) je nutně zavádějící, protože je českým ekvivalentem obecnějšího sociologického termínu *social networks*, který je v české sociologické terminologii překládán právě jako *sociální sítě*. Podrobněji se tomuto terminologickému problému věnuje Jan Bauer ve své velmi dobré práci věnované problematice sociálního kapitálu na sítích Facebook a LinkedIn, viz BAUER, Jan. Online sociální sítě a sociální kapital: Facebook a LinkedIn [online]. 2009 [cit. 2012-01-29]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce David Kořínek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182294/fss_b/>.

³ O změně, kterou do studií nových médií vnesla debata o online sociálních sítích podrobněji viz MACEK, Jakub. Poznámky k teorii virtuálních komunit. *Biograf*, 50, od s. 3-31, 28 s. ISSN 1211-5770. 2009.

uvidíme, velmi dobře doplňují, místo aby se vylučovaly, a svým způsobem se bez sebe navzájem neobejdou.

Pozitivem takové polarizace nicméně je, že v jejím zájmu bylo shromážděno dost argumentů ohledně toho, v čem jsou silné i slabé stránky jak kvalitativního, tak kvantitativního výzkumu. Argumentů, které není – s odkazem na takřikající standardní tituly z oblasti filozofie vědy⁴ a metodologie⁵ – od věci ve zkratce shrnout.

Jako kvantitativní výzkum je označován každý výzkum, který pracuje s číselnými vlastnostmi sociální reality a s numerickým kódováním jinak nenumerických proměnných. Jedná se tedy o takový výzkum, který pozorované skutečnosti převádí do podoby, jež je dále zpracovatelná matematickými/statistickými metodami. Povětšinou se přitom pod označením kvantitativní výzkum skrývají analýzy většího rozsahu zabývající se souhrnnými populačními daty, vzorky reprezentujícími nějakou populaci či například velkými korpusy textů.⁶

Jaké jsou silné stránky kvantitativního výzkumu? Pracuje jak induktivní, tak deduktivní formou. Což znamená, že umožňuje číselnou (k induktivní rozvaze využitelnou) deskripci zkoumaného, z níž lze o zkoumaném vyvodit zobecňující výrok, ale zároveň dovoluje i (deduktivní) testování platnosti hypotéz, tedy předpokladů ohledně vztahu mezi dvěma a více proměnnými. V případě deduktivního postupu pak dokáže kvantita díky statistickým metodám analýzy odhalovat sílu a směr vztahů mezi těmito proměnnými (tedy například to, zda a nakolik spolu korelují vzdělání uživatelů online sociální sítě a počet jejich konexí) a především pak dovoluje konstatovat, zda a nakolik jsou závěry výzkumu zobecnitelné na celou populaci (což znamená, že je možné jejich prostřednictvím poučeně říci, do jaké míry je to, co jsme zjistili, obecněji platné).

Nejzásadnější výhradou vůči kvantitativnímu výzkumu je, že může podléhat klamu číselné magie – a totiž že v rámci *měření* redukuje lidský svět na to, co lze převádět do číselné podoby, a současně že je kvantitativní výzkumník ohrožen tím, že na dvě desetinná čísla a s malou statistickou chybou vyzkoumá signifikanci něčeho, čemu ovšem nerozumí. Kvantitativní výzkum sám o sobě dokáže kupříkladu přesně zachytit, jak je užívání online sociálních sítí distribuováno napříč populací a navíc v návaznosti na které (dejme tomu demografické) proměnné. Jen velmi omezeně nicméně (pokud se ovšem výzkumník nechce pustit do divočejší spekulace) dokáže přinést odpověď na to, proč to ti lidé vlastně dělají.

Kvalitativní výzkum se od kvantitativního nepřekvapivě liší právě v tom, že pracuje nikoli s číselným popisem reality, ale s analýzou významů. Zabývá se tedy právě tím, *co, jak a proč*

⁴ Z oblasti filozofie sociálních věd v tomto ohledu shrnují argumenty Briana Faye a Alexandra Rosenberga, přičemž druhý jmenovaný se problému kvalitativního zkoumání věnuje opravdu zevrubně a současně velmi srozumitelně. Viz ROSENBERG, Alexander. *Philosophy of science : a contemporary introduction*. 2nd ed. New York : Routledge, 2005. 213 s. ISBN 041534316X; FAY, Brian. *Současná filozofie sociálních věd : multikulturní přístup*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 324 s. ISBN 8086429105.

⁵ Co se metod týče, pak jistě dobrým a zde užitým východiskem pro vstup do této oblasti jsou jednak publikace Miroslava Dismana, Keitha Punche a Jana Hendla a ve vztahu ke kvalitativnímu výzkumu, kterým se zde zabývám přednostně, pak kniha Anselma Strausse a Juliet Corbinové věnovaná zakotvené teorii a monografie Douglase Ezzyho zabývající se mj. paradigmaty kvalitativního výzkumu. Viz DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele*. [2. vyd.]. Praha : Karolinum, 1998. 374 s. ISBN 8071841412; PUNCH, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2008. 150 s. ISBN 9788073673819; HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402; STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet M. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Boskovice : ALBERT, 1999. 196 s. ISBN 808583460X; EZZY, Douglas. *Qualitative analysis : practice and innovation*. 1st pub. London : Routledge, 2002. 190 s. ISBN 041528127X.

⁶ Kvantitativní výzkumy se pochopitelně nemusejí zabývat jen velkými vzorky, ale mohou být i poměrně malého rozsahu – kvantitativní povahu může mít například deskripce četnosti událostí na webových stránkách nebo zkoumání frekvence emailové komunikace v rámci pracovního týmu.

sociální aktéři činí a jak svému jednání rozumí a jak je reflektují (neboli jaké významy v souvislosti se svým jednáním produkují a naopak jaké významy jejich jednání strukturují), a nebo tím, jaké významy nesou zkoumané texty a jak jsou tyto významy textem utvářeny. Cílem kvalitativního výzkumu je tedy hloubkový, netriviální vstup do zkoumaného a porozumění danému výseku sociální reality či textuality. Kvalitativní metody tak bývají využívány jako metody induktivní.

Výhrady a nedůvěru kvantitativních výzkumníků vůči kvalitativním postupům se týkají povětšinou toho, že kvalitativní studie jsou „měkké“ (v tom smyslu, že se soustředí právě na významy, ale ne na důkazy o vztazích mezi proměnnými), a toho, že se nejčastěji zabývají malým počtem případů a jejich závěry jsou tedy jen s obtížemi zobecnitelné na celou populaci. A současně bývají kritizovány za to, že ve svém důrazu na induktivní postup mají tendenci ignorovat stávající teorie. Klasickou linií kritiky pregnantně ilustrují slova jednoho z nestorů české sociologie, profesora Miloslava Petruska, který v rozhovoru pro Lidové noviny konstatoval:

„Nebo si vezměte takzvanou grounded theory... [...] [J]de zhruba o tohle: klasický společenskovědní výzkum předpokládá, že máte teorii nebo přesně formulovaný výzkumný problém, což převedete do podoby hypotéz a ty pak v terénu testujete. Anselm Strauss spolu s Juliet Corbinovou⁷ ovšem přišli s obrácenou představou: pokud zkoumáte něco „neznámého“, měli byste nechat hypotézy a předsudky za hlavou a jít do terénu jako nepopsaný list. Během zkoumání by pak podle jejich pojetí ta teorie měla jaksi vzniknout. Jenže když pak studujete závěrečné práce z takových výzkumů, snadno zjistíte, že bohužel téměř nikdy nevznikne. Ten koncept vypadá krásně, ale fakticky se z grounded theory stala pro část studentů pouze legitimizace lenosti. Pokud někdo ze čtyř rozhovorů s kamarády vyrobí stovacetistránkovou práci, přičemž víc než polovinu tvoří špatně přepsané rozhovory, já to prostě diplomkou nazvat nemohu.“⁸

Ponechme zde stranou, že Miloslav Petrusek zde metodu zakotvené teorie (jak je sousloví *grounded theory* obvykle překládáno do češtiny) soudí s odkazem zkušenosti s diplomovými pracemi. Podstatnější je, že v anekdotické podobě „problém kvality kvality“ skutečně vystihuje. Nicméně – stejně jako poučeně a zodpovědně vedený kvantitativní výzkum nelze charakterizovat skrze jeho slabiny (už proto, že rozumní výzkumníci jsou si jejich úskalí vědomi a reflexivně s nimi pracují), tak i dobře provedený kvalitativní výzkum se se svou karikaturou spíše mýjí.

Kruh indukce a dedukce

Cesta k odpovědi na kritiku slabin kvalitativního výzkumu může být vedena úvahou ohledně jeho pozice v rámci výzkumu jako takového a ohledně jeho smysluplných aplikací. Tedy – k čemu je kvalitativní výzkum dobrý a co to znamená, že je využíván jako induktivní postup?

Jak už bylo stručně řečeno: silnou stránkou kvalitativního přístupu je, že se soustředí na několik málo případů, jež se snaží ve vztahu k položené výzkumné otázce detailně prozkoumat tak, aby

⁷ STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet M. Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie. 1. vyd. Boskovice : ALBERT, 1999. 196 s. ISBN 808583460X.

⁸ KAMBERSKÝ, Petr. Z univerzit nás brzy vyštípou stroje: S profesorem Miloslavem Petruskem o Marxovi i Masarykovi, Havlovi i Horáčkovi, módě gender studies i o tajemství studentských kabelek. Lidové noviny. 2011, 24(242), 27.

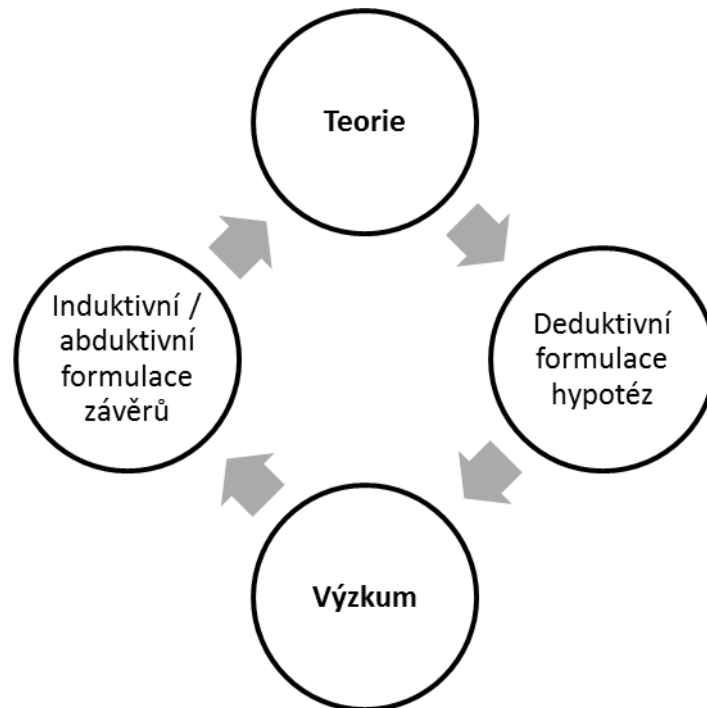
výzkumník porozuměl tomu, co se to vlastně ve vybraném výseku sociální reality děje.⁹ Kvalitativní studie proto často slouží buď jako předvýzkum pro kvantitativní šetření (protože dovolují zevrubné zorientování výzkumníka v nuancích zkoumané situace), nebo jako nástroj pro následné důkladnější přezkoumání sporných momentů kvantitativního šetření (to třeba tehdy, když výzkumník nemá jistotu tím, jak respondenti kvantitativního dotazníkového šetření rozumí některým otázkám a není proto zřejmé, o čem jejich odpovědi vypovídají). Obvyklé nicméně rovněž je, že kvalitativní výzkumy a analýzy stojí jako samostatné induktivní projekty pomáhající při formulaci pilotních teorií ohledně nových či dosud neprobádaných fenoménů – čili takových teorií, jež jsou následně otevřeny testování prostřednictvím kvantitativních metod.

Jak je to ale s onou induktivností, empirií a teorií? Právě tak jako nedává smysl polarizační hra na kvalitativce a kvantitativce, je poněkud zavádějící striktní dělení vědců na empiriky a teoretiky – teorie a empirie se vzájemně „potřebují“, protože sociální vědy jsou, stejně jako vědy přírodní, založené na jejich induktivně-deduktivní souhře. Bez dat není teorie – bez teorie nerozumíme datům. Věda se podobá detektivce, v níž se vyšetřovatel pohybuje mezi hypotézami o tom, kdo vraždil, proč a jak, a sbíráním důkazů, na jejichž základě jsou hypotézy o zločinu, jeho motivech a průběhu postupně korigovány. Zjednodušeně tak lze říci, že výzkumník se pohybuje v epistemologickém kruhu – na základě získaných dat („Respondenti konstatují, že čím více jejich přátel používá Facebook, tím vyšší pociťují oni sami potřebu Facebook používat.“) cestou induktivní nebo abduktivní rozvahy formuluje teoretický výrok¹⁰ („Lidé používají online sociální sítě tím intenzivněji, čím větší je jejich sociální kapitál spravovaný prostřednictvím těchto komunikačních platform.“), na jehož základě formuluje hypotézy, jež teoretický výrok testují nebo potenciálně rozšiřují (např. „Počet a intenzita sociálních vazeb rozvíjených prostřednictvím Facebooku jsou přímo úměrné sociálnímu kapitálu sociálního aktéra.“). A tyto hypotézy jsou podrobeny empirickému přezkoumání, z jehož závěrů vzejde buď potvrzení, korekce či razantnější reformulace teorie... a tak dále.

⁹ Počet zkoumaných případů zde přitom není odvozen od potřeby učinit vzorek statisticky reprezentativním vzhledem k populaci, z níž je vybrán, ale od potřeby takzvaného teoretického nasycení. Ptáme-li se například – podobně, jako to ve své studii učinila Michaela Fischerová (FISCHEROVÁ, Michaela. Proč odchází uživatelé Facebooku? [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z:

<http://is.muni.cz/th/218989/fss_b/> – proč a v jakých situacích se lidé rozhodují ke zrušení svého uživatelského profilu v rámci online sociální sítě, pak vzorek je dostatečný ve chvíli, kdy z nových rozhovorů přestáváme vytěžovat nové vědění a kdy se nám vynořující se pravidelnosti zkoumané situace začínají opakovat. Z toho samozřejmě plyne, že kvalitativní výzkum lépe slouží při formulování otázek týkajících se úžeji ohraničených problémů – čím obecněji je zkoumaný problém formulován nebo čím různorodější je pole zkoumaného jednání, tím později je vzorek teoreticky zasycen. Podrobněji viz např. DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele. [2. vyd.]. Praha : Karolinum, 1998. 374 s. ISBN 8071841412; HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402.

¹⁰ Sousloví vědecká teorie je možno nejjednodušeji definovat snad jako takový výrok o vztahu mezi dvěma a více proměnnými, který odpovídá paradigmatickým pravidlům toho kterého vědního oboru; pro podrobnější a především srozumitelnější vysvětlení viz např. ROSENBERG, Alexander. Philosophy of science : a contemporary introduction. 2nd ed. New York : Routledge, 2005. 213 s. ISBN 041534316X.

Obr. 1 Epistemologický kruh

Svou úlohu v tomto cyklu pak kvalitativní výzkum nachází tehdy, pokud teoretický popis toho či onoho fenoménu dosud neexistuje nebo se třeba jeví být ne zcela adekvátní, poněvadž například nedokáže uspokojivě vysvětlit podobu či motivy zkoumaného jednání. Kvalitativní výzkum narozdíl od výzkumu kvantitativního nedokáže testovat hypotézy vyvozené teorie, ale velmi dobře může sloužit těm cestám, jež otevírají nový cyklus bádání a v logice uvedeného schématu začínají v políčku „Výzkum“ – dokáže tedy dodávat teoretickému kánonu nové impulzy.

„Porozumět“: výzkum nových médií v čase probíhajících sociotechnických změn

Jednou z velmi dobrých situací pro aplikaci kvalitativních metod je právě sociální (respektive sociotechnická) změna – a tedy i situace, jíž jsme svědky se vstupem online sociálních sítí do naší každodennosti.

Sociotechnická změna v oblasti komunikace je obvykle spojena s jevy, jež mají z pohledu společenských věd povahu *nepředvídatelnou* a z pohledy vědy bytostně *neznámou*.¹¹ Úspěšné šíření technické inovace je totiž mimo jiné doprovázeno vznikem nových typů sociálně

¹¹ *Nepředvídatelnost* těchto proměn souvisí s tím, že společenské vědy nejsou vybaveny k tomu, aby dokázaly budoucí změnu bezpečně predikovat. Nástup online sociálních sítí byl v tomto ohledu nepředvídatelným překvapením. *Neznámostí* pak pojmenovávám to, že ani již probíhající sociotechnickou změnu nejsme – přinejmenším do určitého bodu, za nímž nastává relativní stabilita – uspokojivě extrapolovat. Důvěrně známé a stabilní se pod tlakem společenské změny mění v nestabilní a neznámé a stávající výkladové rámce, jež výzkumníkovi dovoľovaly poměrně jistě (a s odkazem jak na vlastní žitou zkušenost, tak na existující expertní vědění) interpretovat svět před změnou, postupně, přinejmenším zčásti a patrně nenávratně přestávají platit. V kontextu probíhajícího nástupu online sociálních sítí tak nejsme s to říci, „co bude s Facebookem za pět let“, a právě tak nedokážeme zodpovědně konstatovat, zda stávající praxe typické pro uživatele těchto platform budou právě těmi praxemi, které budou na síti v horizontu několika let převažovat jako praxe konvenční.

institucionalizovaného jednání¹² a oslabováním či opuštěním starších praxí. A ruku v ruce s tím jde obvykle proměna každodenních kontextů, v jejichž rámci je jednání situováno – kontextů domova, zaměstnání, veřejného prostoru.

Jinak řečeno: v situaci, kdy změna probíhá, nemáme a jen těžko můžeme předem mít k dispozici příhodné teoretické vědění k jejímu uspokojivému popisu. Změnu v její konkrétní podobě neočekáváme, a tak se na ni nemůžeme připravit, a sociální realita podléhající právě probíhající změně je pro okamžitou formulaci „dobré teorie“ zjevně nestabilní a čerstvá. A proto jen obtížně můžeme postupovat deduktivní cestou, neboť ji nemáme jak usadit v pevnějším podloží. To je dost dobrý důvod pro induktivní postup.

A proč jeho kvalitativní varianta? Svým způsobem zajímavější než nepredikovatelný výsledek změny je do určitého okamžiku samotný její průběh, který je rozhodně hoden zachycení a pochopení. Pokud ovšem chceme chápat to, co se během sociotechnické změny děje, zachytit její směr a vyhnout se pouhému popisu vnějších příznaků neznámého (jako je v tomto případě zvyšující se množství uživatelů online sociálních sítí a kvantitativně zachytitelná intenzifikace jejich jednání),¹³ musíme *rozumět* tomu, co a proč lidé vlastně dělají. Proč se rozhodují online sociální sítě přijmout a domestikovat, k čemu je používají a naopak nepoužívají, zda a jak je začlenili do repertoáru svých každodenních rutin. Za čímž se skrývá porozumění tomu, jaké potřeby online sociální sítě sytí, jaké starší technologie vytlačují ze struktury každodennosti a úlohu kterých pak svou přítomností pouze proměňují.

Vraťme se ovšem v této souvislosti ještě na okamžik k Miloslavu Petruskovi a jeho kritice zakotvené teorie, respektive k jeho pochybám ohledně zkoumání „neznámého“ a nechávání teorií a hypotéz za hlavou. Má smysl přistupovat k online sociálním sítím „ortodoxně induktivně“, tedy jako k fenoménu zbrusu novému a vyžadujícímu tedy formulaci důkladně čerstvých, na zelené teoretické louce vystavěných závěrů?

Odpověď je jednoduchá – nemá to smysl. Situaci, v níž by neexistovalo na výzkumníkově straně nějaké předvedění, které by formou teoretických předpokladů (jež Giddens označuje jako *expertní vědění*)¹⁴ nebo vlastní každodenní zkušenosti (tzv. *každodenní vědění*) předpoklady výzkumu formovalo, čelíme vždy vlastně jen hypoteticky. Ortodoxní induktivismus, o němž mluví Petrussek, tak je – jak konstatuje například Douglas Ezzy¹⁵ – spíš ideálně-typickým konstruktem než čímkoli jiným a ve své radikálnosti je poněkud iluzorní a kontraproduktivní.

Lze totiž předpokládat, že výzkumníci sami mají s užíváním online sociálních sítí jisté vlastní zkušenosti. Navíc je zřejmé, že výzkum online sociálních sítí již nějakou dobu probíhá – a jistě předběžné teoretické závěry, s nimiž je nutno počítat, jsou zjevně k dispozici. V neposlední řadě pak sociální vědci disponují znalostmi „konvenčních“ teorií týkajících se třeba sociálního jednání, sociálních sítí, sociálního kapitálu nebo šíření a adopce inovací. Existující vědění dovoluje formulaci výzkumného problému (a tedy vsazení výzkumu do kontextu již probíhající odborné

¹² Sociálně institucionalizovaným jednáním chápou – v souladu s Bergerovou a Luckmannovou sociálněkonstruktivistickou teorií jednání – ustálené, typizované, konvenční typy jednání. Srv. BERGER, Peter Ludwig; LUCKMANN, Thomas. Sociální konstrukce reality : pojednání o sociologii vědění. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 8085959461.

¹³ Frank Webster, britský sociolog zabývající se od 80. let velmi kriticky diskuzí o tzv. informační společnosti, ukazuje, že samotné kvantitativní argumenty (například údaje o zvyšování počtu osobních počítačů, růst počtu uživatelů internetu či zvyšování intenzity datových toků) jen obtížně mohou sloužit jako doklad či vysvětlení proměny toho, jak lidé jednají či jak fungují společenské (sub)systémy. To, že je něčeho více, říká Webster, zkrátka ještě nutně neznamená, že to funguje jinak – kvantitativní argument totiž může být právě tak příznakem změny, jako dokladem pouhé intenzifikace stávajících trendů. Podrobněji viz první kap. knihy WEBSTER, Frank. Theories of the information society. 3rd ed. New York: Routledge, 2006, 317 s. ISBN 04-154-0633-1.

¹⁴ GIDDENS, Anthony. New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 1994, 186 s. ISBN 07-456-1117-6.

¹⁵ EZZY, Douglas. Qualitative analysis : practice and innovation. 1st pub. London : Routledge, 2002. 190 s. ISBN 041528127X.

diskuze) a jeho oborově ukotvenou obhajobu coby relevantního výzkumného tématu. Takové vědění je zkrátka vcelku praktické, protože usnadňuje orientaci ve zkoumaném kontextu i v oborové problematice – je důležitou součástí výzkumu a každá indukce určité prvky deduktivní rozvahy vždy skrývá. Sociální vědci zkrátka nejsou a nemohou být lidmi netknutými mimozemšťany a bylo by podivné, kdyby se do takové pozice stavěli.

Jako rozumné pojetí induktivního výzkumného procesu se tak jeví jeho „sofistikovaná varianta“,¹⁶ jež s apriorním věděním explicitně a reflexivně počítá. Takový induktivní přístup dává smysl: Každá nová situace vznikající v rámci probíhající změny je popsateľná coby proměna oproti situaci předchozí (výzkumně a teoreticky již zachycené), což o online sociálních sítích platí právě tak, jako to platilo o televizi, mobilním telefonu nebo elektronické poště. Uspokojivě naložit s probíhající sociální změnou proto znamená přiznat jí – s oporou ve stávajících teoriích „starého“ – dílčí rozměr neznámého a jako k takové kní přistupovat: se snahou o nepředpojaté a teoreticky citlivé pochopení toto, *co je jinak*. Ne nepopsaný list tedy – zkoumáme list přepsaný dle nových pravidel.

Etnografie online sociálních sítí

K řešení jakých problému a k hledání jakých odpovědí je kvalitativní výzkum online sociálních sítí užitečný? Obecněji jsem se toho již dotknul, když jsem napsal, že kvalitativní výzkum se pídí po významech jednání a slouží především k porozumění tomu, co, jak a proč lidé dělají. (Nechávám teď stranou ty typy kvalitativních analýz, které se zabývají významy textu – a tedy sémiotické analýzy, rozmanité analýzy diskurzu, hermeneutické čtení, strukturované sociologické čtení atd. Zabývat se budu pouze výzkumem jednání.) Konkrétněji lze říci, že kvalitativní výzkum online sociálních sítí nachází uplatnění tam, kde jsou zodpovídaný otázky, které lze povětšinou zařadit do kontextu psychologie, sociální psychologie, etnografie médií a sociologie každodennosti – čili otázky ohledně individuálních dispozic a potřeb uživatelů a otázky ohledně mikrosociálních, každodenních kontextů jejich jednání.

Klasickým příkladem takového kvalitativního zkoumání nových médií jsou práce psycholožky a socioložky Sherry Turkleové,¹⁷ jež se napříč již třemi dekádami zabývá individuálním vztahem uživatelů k jejich osobním počítačům, k online komunikaci a v poslední studii *Alone together* rovněž k robotickým objektům a mobilním telefonům. Hlubkové nestrukturované rozhovory, vedené s klinickou důkladností, Turkleové dovoluují rozkrývat způsoby, jimiž počítače a internetová komunikační rozhraní spoluformují identitu jejich informantů. Turkleová o technologických artefaktech hovoří jako o evokativních objektech, s nimiž jejich uživatelé vedou setrvalou „identitní konverzaci“ – a ukazuje, že počítače a další komunikační technologie se stávají ne zrcadlem, ale součástí identitního projektu (jsou subjektu „druhým já“), a to jako nástroj sebeartikulace a umenšení úzkosti z druhých i z osamění.

Jinou modelovou ukázkou kvalitativního výzkumu nových médií může být studie *Internet Society*,¹⁸ v níž Maria Bakardjieva shrnuje výsledky svého etnografického vstupu do domácností, které na počátku minulého desetiletí domestikovaly počítač s internetovým prostředím. Bakardjieva zde velmi dobře ilustruje proces, během nějž je nové technologii v domácím prostředí

¹⁶ K rozdílu mezi ortodoxní a sofistikovanou indukcí a jejich vztahu k teorii se podrobněji věnuje Douglas Ezzy, srv. EZZY, Douglas. *Qualitative analysis : practice and innovation*. 1st pub. London : Routledge, 2002. 190 s. ISBN 041528127X.

¹⁷ TURKLE, Sherry. *Alone together: why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic Books, c2011, 360 s. ISBN 978-046-5022-342; TURKLE, Sherry. *The second self: computers and the human spirit*. 20th anniversary ed., 1st MIT Press ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2005, 372 s. ISBN 02-627-0111-1; TURKLE, Sherry. *Life on the screen: identity in the age of the Internet*. 1st Touchstone ed. New York: Touchstone Book, 1997, 347 s. ISBN 06-848-3348-4.

¹⁸ BAKARDJIEVA, Maria. *Internet society: the Internet in everyday life*. London: SAGE, 2005, 220 s. ISBN 07-619-4339-0.

utvářeno rutinní místo. Ukazuje přitom, že motivace k přijetí technologické inovace (snaha překonat sociální izolaci, vnější tlaky ze strany zaměstnavatele, konvencí motivovanou potřebu „nezůstat pozadu“) jsou právě tak proměnlivé, jako místo, které novinka postupně zaujímá ve fyzickém i vztahovém prostoru domácnosti.

Turkleová akcentuje psychologickou a sociálněpsychologickou rovinu etnografie, Bakardjieva spíše sociologickou – v obou případech ovšem volba kvalitativní, etnograficky orientované metodologie umožňuje v plnosti ukázat, že užití komunikačních technologií nelze analyzovat jako izolovaný fenomén. Jejich užití je jedné straně je totiž motivováno hlubšími psychologickými potřebami a na straně druhé je formováno širším zakotvením ve strukturách každodennosti.

To bezesbýtku platí i o online sociálních sítích, o nichž lze říci právě to, co v souvislosti s televizí odhalili právě v etnografických výzkumech například David Morley¹⁹ nebo Roger Silverstone:²⁰ užití online sociálních sítí je v každodennosti situovanou aktivitou, která má svou psychologickou a mikrosociální dimenzi, bez jejíhož pochopení nejsme s to uspokojivě obecnější projevy „fejsbukového světa“ patřičně zachytit.

Jako každodennost přitom obvykle označujeme kontext rutinního, víceméně neproblematicky zakoušeného běžného jednání, jež se odehrává v prostoru domova, v zaměstnání nebo ve veřejném prostoru mimo zdi domova. Etnografická analýza online sociálních sítí, jež kombinuje techniky zúčastněného pozorování (kdy se soustředí na to, jak v jakých podmínkách jsou média užívána) a kvalitativních rozhovorů, se tak soustředí na to, jak sociální aktéři srze své užití těchto komunikačních platforem reprodukují a aktualizují svůj rutinní sociální svět.

Silnou stránkou etnografie online sociálních sítí je tedy její schopnost odpovídat na otázky, které v situaci probíhající změny jinými výzkumnými postupy uspokojivě zodpovíme patrně hůře, pokud vůbec.²¹ Ohrožují či proměňují online sociální sítě postavení televize jakožto centrálního domácího média? Promítá se zjevně individualizované užití online sociálních sítí do rodinných či partnerských vztahů? Proměňují se způsoby společně tráveného rodinného času, dříve spojeného především se sledováním televize? Jaké formy nejistot pomáhá užití online sociálních sítí umenšovat a jak se tedy podílí na konstrukci ontologického bezpečí?²² Jak je prostřednictvím užití online sociálních sítí re/konstruována hranice mezi privátním a veřejným prostorem? Jakou úlohu sehrávají online sociální sítě v mediálním celku²³ svých uživatelů? Podle jakých kritérií tito uživatelé spravují sítě svých kontaktů, jež pro ně tvoří sociální i topologický základ pobytu v síťovém prostředí?

Podobných otázek se vynořuje celá řada – a jejich společným jmenovatelem je snaha odhalit ono zde již několikrát zopakované *jak* a *proč*, respektive v čem na mikrosociální úrovni spočívá ono

¹⁹ MORLEY, David. Family Television Cultural Power And Domestic Leisure. Hoboken: Taylor, 1986. ISBN 978020398904.

²⁰ SILVERSTONE, Roger. Television and everyday life. New York: Routledge, 1994, 204 s. ISBN 04-150-1647-9.

²¹ Této etnografii se podrobněji věnují např. danah m. boyd (za pozornost v tomto stojí metodologická kap. její disertace) a Robert V. Kozinets. Mediální etnografií jako takovou a zevrubnou obhajobou její metodologické pozice se v první třetině své již odkazované publikace věnuje Maria Bakardjieva. Případným zájemcům o důkladnější vhléd do věci pak určitě doporučuji svorník Internet Inquiry, který má podobu obsáhlé a nebývale otevřené diskuze předních kvalitativních výzkumníků zabývajících se novými médii.

BOYD, Danah. Taken Out of Context: American Teen Sociality in Networked Publics. Berkeley, 2008. Dostupné z: <http://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>. Dissertation Theses. University of California. Vedoucí práce AnnaLee Saxenian; KOZINETS, Robert V. Netnography: ethnographic research in the age of the internet. 1st ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd, 2010, 221 s. ISBN 978-184-8606-456; MARKHAM, Annette N a Nancy K BAYM. Internet inquiry: conversations about method. Los Angeles: Sage Publications, c2009, 243 s. ISBN 14-129-1001-3.

²² K problematice ontologického bezpečí a mediální každodennosti viz SILVERSTONE, Roger. Television and everyday life. New York: Routledge, 1994, 204 s. ISBN 04-150-1647-9.

²³ Mediálním celkem rozumím reflexivně konstruovaný komplex mediálních technologií spolutvořících každodennost sociálního aktéra; podrobněji se věci věnuji ve 4. kap. své disertace, viz Tímto problémem se podrobněji zabývá ve 3. kap. své disertace (s. 84–94), viz MACEK, Jakub. Poznámky ke studiím nových médií [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jaromír Volek. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/14931/fss_d/.

jinak, které sociotechnická změna přináší. Vtip je přitom v tom, že odpovědi bývají mnohdy překvapivější a méně dramatické, než předem očekáváme. A zároveň bývají nevyhnutelnou podmínkou pro pochopení celého obrazu.

Na druhou stranu je nutno zdůraznit, že etnografické studie jsou vždy pouhými exploračními sondami, které principiálně nemohou indikovat, do jaké míry a v závislosti na jakých sociodemografických kritériích jsou jimi zmapované formy jednání rozšířeny v celé společnosti. Jakékoli snahy o smysluplné zobecnění etnografických závěrů mohou být podloženy pouze následnými kvantitativními šetřeními.

Empirické poučení z hektického vývoje aneb co tedy víme?

S etnografickým zkoumáním online sociálních sítí se v zahraničí můžeme setkat od druhé poloviny minulého desetiletí, kdy si služby jako MySpace a Facebook začaly získávat oblibu mezi americkou mládeží.²⁴ Příznačná pro ranou výzkumnou reflexi je právě orientace na dospívající uživatele, čehož ukázkou jsou například studie danah m. boydové, jež se etnografií síťového prostředí věnovala ve svém disertačním výzkumu.²⁵ boydová dochází k závěru, že Facebook a MySpace pro teenagery sehrávaly úlohu sociálního prostoru, jenž dovoval rodičovskou mocí nekontrolovanou identitní a skupinovou sebeexpresi. Tuto skutečnost později v širším kontextu pojmenovala již zmiňovaná Sherry Turkleová slovy, že:

„... konektivita nabízí nové možnosti pro experimentování s identitou a – zejména během adolescence – pocit svobodného prostoru, který Erik Erikson nazval moratoriem. Což je čas, během něž lze relativně bez následků dělat to, co adolescenti dělají: zamilovávat se do lidí a idejí a zas se odmilovávat. Skutečný život takový prostor vždycky neposkytuje, ale internet ano.“ (Turkle 2011: 152)

Je to právě onou prvotní (a zcela logickou) orientací na dospívající uživatele, že online sociální sítě vypadají v raných výzkumných textech jako sociální arény věčné nedospělosti, lehké sebestřednosti a opečovávání vlastních identitních reprezentací? Možné to je. Aktuálně vznikající výzkumy totiž, zdá se, vykreslují obraz online sociálních sítí, který se od jeho rané a výše naznačené podoby poněkud liší. Což platí i pro výzkumy rodící se v českém prostředí.

V českém akademickém kontextu je etnografie online sociálních sítí v počátcích. Do zorného pole domácích výzkumníků z oblasti mediálních studií, psychologie a sociologie se téma online sociálních sítí dostává až kolem roku 2008 či 2009,²⁶ takže lze předpokládat, že systematictější organizované výzkumné aktivity se v tuto chvíli teprve rodí. Kvalitativní výzkum online sociálních

²⁴ BOYD, Danah a Nicole B. ELLISON. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Journal of computer-mediated communication JCMC. 2007, 13(1). Dostupné z: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html>; MACEK, Jakub. Poznámky k teorii virtuálních komunit. Biograf, 50, od s. 3-31, 28 s. ISSN 1211-5770. 2009.

²⁵ BOYD, Danah. Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life. In: BUCKINGHAM, David. Youth, identity, and digital media. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2008, s. 119-142; BOYD, Danah. Taken Out of Context: American Teen Sociality in Networked Publics. Berkeley, 2008. Dostupné z: <http://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>. Dissertation Theses. University of California. Vedoucí práce AnnaLee Saxenian.

²⁶ Důvod toho je prostý: zajistit projektové zabezpečení velkoryseji pojatých výzkumů je během na delší trať a to stejně platí pro výzkumy disertační. Podrobněji k tomuto viz MACEK, Jakub. Poznámky k teorii virtuálních komunit. Biograf, 50, od s. 3-31, 28 s. ISSN 1211-5770. 2009.

sítí je tak v České republice reprezentován především diplomovými studii, jež jsou sice co do záběru i ambicí spíše střídme a jejichž analytická kvalita je zřetelně kolísavá, ale jisté obecnější kontury tématu už bezesporu naznačují.

Konkrétně na Katedře mediálních studií a žurnalistiky Masarykovy univerzity vzniklo v letech 2010–2012 osm kvalitativních studií explorativního charakteru, jež se problematikou online sociálních sítí (převážně Facebooku) zabývají.²⁷ A přinejmenším čtyři další studie v pak tuto chvíli vznikají a jsou ve stádiu sběru či analýzy dat.²⁸

Zmíněné výzkumy netvoří zcela konzistentní, datově vyvážený celek. Předně mají poměrně široký tematický záběr – zabývají se motivacemi k užívání i opouštění Facebooku, užitím Facebooku k politicky nebo subkulturně motivovanému jednání, prokrastinací, sebe prezentací a konstrukcí soukromí, postavením Facebooku v každodennosti partnerských vztahů či recepí reklamních sdělení v prostředí online sociální sítě. Současně se do jisté míry liší v užitých metodách a úrovni zpracování, zabývají se převážně vysokoškolsky vzdělanými uživateli ve věkové skupině 20–35 let a jejich etnografický akcent je povětšinou jen umírněný. Přesto si dovoluji říci, že jsou poměrně slušným souborem pilotních dat. A to tím spíše, postavíme-li vedle těchto sond i obdobné výzkumy zabývající se jednak obecněji užitím nových médií²⁹ a jednak proměnou konzumace audiovizuálních obsahů³⁰ – tedy výzkumy, v nichž se sekundárně problematika online sociálních sítí rovněž objevuje a které téma poměrně zajímavě kontextualizují.

-
- ²⁷ APPL, Filip. Internet v životě larpové subkultury: analýza vnější komunikace [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/362800/fss_m/>.
- FISCHEROVÁ, Michaela. Proč odchází uživatelé Facebooku? [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/218989/fss_b/>.
- FRIDRICH, Tomáš. Sebe prezentace uživatelů na sociální síti Facebook [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/76054/fss_m/>.
- HOLBOVÁ, Petra. Akademická prokrastinace na Facebooku [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/274194/fss_b/>.
- HOUDKOVÁ, Aneta. Uživatelé sociální sítě Facebook - motivace a praxe počítačově mediovaneho sociálního jednání [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182166/fss_m/>.
- JELEČKOVÁ, Petra. Facebook a politické jednání [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/215596/fss_b/>.
- PELÁNOVÁ, Kateřina. Recepce reklamy a komerčních stránek uživateli Facebooku [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/144248/fss_m/>.
- VARGOVÁ, Beáta. Facebook a každodenný život partnerských dvojic [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/145785/fss_m/>.
- ²⁸ Bc. Klára Dušková se ve svém výzkumu zabývá reprezentací kulturního kapitálu, Bc. Petra Jelečková dále pokračuje ve zkoumání praxí politických a občanských aktivistů, Bc. Lucie Paseková se soustředí na způsoby, jimiž uživatelé online sociální sítí konstruují ve svých každodenních praxích distinkci mezi privátní a veřejným prostorem a Bc. Hedvika Šolcová analyzuje roli, kterou online sociální sítě hrají ve věkově velmi diverzifikované subkultuře jazzových hudebníků.
- ²⁹ BAUER, Lukáš. Uživatelé praxe na internetu v kontextu problematiky informačního přetížení [online]. 2009 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/179224/fss_b/>.
- KUČÍRKOVÁ, Petra. Second Life: Motivace uživatelů ke vstupu a setrvání a jejich vnímání této virtuální komunity [online]. 2009 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216394/fss_b/>.
- KUČÍRKOVÁ, Petra. „Jiní“ uživatelé nových médií: Reflexe a domestikace nových médií uživateli ve věku 55-64 let [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216394/fss_m/>.
- ³⁰ ČEPIČKA, Martin. Konzumace televizních obsahů s využitím alternativních zobrazovacích zařízení a internetu [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216231/fss_m/>.
- FIALA, Jiří. Sledování médií z neoprávněných zdrojů z hlediska mediální etnografie [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/109404/fss_m/>.

Zatím jen velmi předběžné závěry, které tyto výzkumy dovolují formulovat, lze shrnout s tím, že online sociální sítě se skutečně zdají být jednou z klíčových oblastí probíhající proměny klasické televizní domácnosti v prostor. V rámci této proměny dochází k individualizaci recepce mediálních obsahů, novému vyjednávání o povaze soukromí a veřejného prostoru a k reformulaci vztahů k materiálním mediálním artefaktům. Konkrétně tedy tyto výzkumy otevírají cestu k těmto tezím:

- Užívání OSS částečně upozaduje televizi jako centrální médium, ale nezdá se, že by razantněji ohrožovalo její pozici jako média sdíleného. OSS se ovšem podílí na individualizaci privátních časových rituálů strukturujících mediální recepci a zvyrazňují generační rozdíly v recepčních praxích.
- OSS pasivním i aktivním způsobem sytí potřebu sociálního kontaktu (uměňují úzkost z osamění), kterou TV naplňuje jen omezeně (a to prostřednictvím jednosměrné sociální kvaziinterakce), což odkazuje k tomu, že nová média patrně poněkud modifikují způsob, jímž je konstruováno ontologické bezpečí. Nezdá se nicméně, že by užití OSS bylo spojené proměnou zdrojů ontologického bezpečí.
- OSS slouží rozvíjení spíše slabých nežli silných vazeb – rodinné a partnerské komunikaci jsou v každodennosti informantů aktuálně vyhrazena jiná média (mobilní telefon, Skype). OSS jsou zakoušena jako přístup k semiveřejnému a veřejnému prostoru; privátní prostor je v nich spíše jen reprezentován.
- OSS slouží nejen k udržování sociálního kapitálu, ale i k potvrzování konvencionality vlastního kulturního kapitálu a jeho kultivaci. Jako takové jsou užívány jednak jako jeden z klíčových kuračních kanálů formujících výběr konzumovaných mediálních textů a jednak jako prostor sloužící utvrzování se v politických postojích a obhajoby veřejně prezentované kulturní a politické identity.
- OSS stále mohou být v rámci privátních vztahů zakoušeny jako problematický, nejistota či vztahové konflikty generující prvek. To odkazuje jak k jejich dosud nedokončené adopci kulturním hlavním proudem, tak i k teprve probíhající domestikaci na úrovni domácnosti.
- Užívání OSS může mít, jak se zdá, významný vliv na fungování některých dříve spíše uzavřených subkultur a na povahu jejich subkulturního kapitálu – přesun subkulturní, komunitní komunikace do semiveřejného / veřejného prostředí OSS může posilovat tendence subkultur k otevírání se vůči hlavnímu kulturnímu proudu a související profesionalizaci subkulturních aktivit.

Závěrem

Smysluplné využívání etnografických postupů při zkoumání online sociální sítí je podmíněno nejen zvládnutím konkrétních výzkumných technik, ale také systematičností probíhajících výzkumů. Izolované etnografické vstupy do zkoumané krajiny jistě mohou a měly by sloužit jako dobrá

OKÁČ, Zdeněk. Digitalizovaná hudba a její posluchači [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/261974/fss_b_a2/>.
 STUDÝNKOVÁ, Nela. Konzumace pirátských kopií televizních seriálových narácí [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182423/fss_b_a3/>.

inspirace pro další výzkum, ale souvislejší a ambicióznější empirický výzkum nových médií se neobejde organického propojení kvalitativně orientovaných výzkumných aktivit se souběžným i následným kvantitativním zkoumáním. Zkušenost navíc naznačuje, že systematičtější výzkum nelze v rámci studií nových médií podnikat na úrovni individuálního bádání – důvodem je nejen finanční a organizační náročnost souvislejší empirie, ale rovněž její nutně interdisciplinární povaha. Studia nových médií lze jen s obtížemi redukovat na mediologii, sociologii, psychologii či jakkoli jinak oborově striktně vymezenou analýzu – to se nakonec v metapoli studií nových médií ukazuje již od jejich vzniku.³¹

Jako dobrou zprávu v tomto ohledu vnímám nejen to, že v českém prostředí se během posledních let postupně formují silná vzdělávací pracoviště, jež se novými médii soustředěně zabývají, ale že se začíná formovat i koncentrovaný výzkumný zájem. Na Masarykově univerzitě tak například v roce 2012 došlo ke vzniku mezinárodního postdoktorského výzkumného týmu VITOVIN, který pod vedením psychologa Davida Šmahela a sociologa a mediologa Václava Štětky bude právě takový interdisciplinární a souvislý výzkum nových médií, který zde dosud absentoval, podnikat. Etnograficky orientovaný výzkum online sociálních sítí přitom bude v následujících třech letech jednou z nevyhnutelných součástí aktivit tohoto týmu.

Seznam literatury

1. APPL, Filip. Internet v životě larpové subkultury: analýza vnější komunikace [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/362800/fss_m/>.
2. BAKARDJIEVA, Maria. Internet society: the Internet in everyday life. London: SAGE, 2005, 220 s. ISBN 07-619-4339-0.
3. BAUER, Jan. Online socialní sítě a sociální kapital: Facebook a LinkedIn [online]. 2009 [cit. 2012-01-29]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce David Kořínek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182294/fss_b/>.
4. BAUER, Lukáš. Uživatelské praxe na internetu v kontextu problematiky informačního přetížení [online]. 2009 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/179224/fss_b/>.
5. BERGER, Peter Ludwig; LUCKMANN, Thomas. Sociální konstrukce reality : pojednání o sociologii vědění. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 8085959461.
6. BOYD, Danah. Taken Out of Context: American Teen Sociality in Networked Publics. Berkeley, 2008. Dostupné z: <http://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>. Dissertation Theses. University of California. Vedoucí práce AnnaLee Saxenian.
7. BOYD, Danah. Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life. In: BUCKINGHAM, David. Youth, identity, and digital media. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2008, s. 119-142.
8. BOYD, Danah a Nicole B. ELLISON. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Journal of computer-mediated communication JCMC. 2007, 13(1). Dostupné z: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html>

³¹ Srv. MACEK, Jakub. Poznámky k vývoji studií nových médií. Mediální studia, 6, 1, od s. 6-35, 30 s. ISSN 1801-9978. 2011.

9. ČEPIČKA, Martin. Konzumace televizních obsahů s využitím alternativních zobrazovacích zařízení a internetu [online]. 2012 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216231/fss_m/>.
10. DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele. [2. vyd.]. Praha : Karolinum, 1998. 374 s. ISBN 8071841412.
11. EZZY, Douglas. Qualitative analysis : practice and innovation. 1st pub. London : Routledge, 2002. 190 s. ISBN 041528127X.
12. FAY, Brian. Současná filosofie sociálních věd : multikulturní přístup. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 324 s. ISBN 8086429105.
13. FIALA, Jiří. Sledování médií z neoprávněných zdrojů z hlediska mediální etnografie [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/109404/fss_m/>.
14. FISCHEROVÁ, Michaela. Proč odchází uživatelé Facebooku? [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/218989/fss_b/>.
15. FRIDRICH, Tomáš. Sebe prezentace uživatelů na sociální síti Facebook [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/76054/fss_m/>.
16. GIDDENS, Anthony. New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 1994, 186 s. ISBN 07-456-1117-6.
17. HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402.
18. HOLBOVÁ, Petra. Akademická prokrastinace na Facebooku [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/274194/fss_b/>.
19. HOUDKOVÁ, Aneta. Uživatelé sociální sítě Facebook - motivace a praxe počítačově mediovaneho sociálního jednání [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182166/fss_m/>.
20. JELEČKOVÁ, Petra. Facebook a politické jednání [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/215596/fss_b/>.
21. KAMBERSKÝ, Petr. Z univerzit nás brzy vyštípou stroje: S profesorem Miloslavem Petruskem o Marxovi i Masarykovi, Havlovi i Horáčkovi, módě gender studies i o tajemství studentských kabelek. Lidové noviny. 2011, 24(242), 27.
22. KOZINETS, Robert V. Netnography: ethnographic research in the age of the internet. 1st ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd, 2010, 221 s. ISBN 978-184-8606-456.
23. KUČÍRKOVÁ, Petra. „Jiní“ uživatelé nových médií: Reflexe a domestikace nových médií uživateli ve věku 55-64 let [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216394/fss_m/>.

24. KUČÍRKOVÁ, Petra. Second Life: Motivace uživatelů ke vstupu a setrvání a jejich vnímání této virtuální komunity [online]. 2009 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/216394/fss_b/>.
25. MACEK, Jakub. Poznámky k vývoji studií nových médií. Mediální studia, 6, 1, od s. 6-35, 30 s. ISSN 1801-9978. 2011.
26. MACEK, Jakub. Poznámky ke studiím nových médií [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jaromír Volek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/14931/fss_d/>.
27. MACEK, Jakub. Poznámky k teorii virtuálních komunit. Biograf, 50, od s. 3-31, 28 s. ISSN 1211-5770. 2009.
28. MARKHAM, Annette N a Nancy K BAYM. Internet inquiry: conversations about method. Los Angeles: Sage Publications, c2009, 243 s. ISBN 14-129-1001-3.
29. MORLEY, David. Family Television Cultural Power And Domestic Leisure. Hoboken: Taylor, 1986. ISBN 978020398904.
30. OKÁČ, Zdeněk. Digitalizovaná hudba a její posluchači [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/261974/fss_b_a2/>.
31. PELÁNOVÁ, Kateřina. Recepce reklamy a komerčních stránek uživateli Facebooku [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/144248/fss_m/>. PUNCH, Keith. Základy kvantitativního šetření. Vyd. 1. Praha : Portál, 2008. 150 s. ISBN 9788073673819.
32. ROSENBERG, Alexander. Philosophy of science : a contemporary introduction. 2nd ed. New York : Routledge, 2005. 213 s. ISBN 041534316X.
33. STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet M. Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie. 1. vyd. Boskovice : ALBERT, 1999. 196 s. ISBN 808583460X.
34. STUDÝNKOVÁ, Nela. Konzumace pirátských kopií televizních seriálových narácí [online]. 2010 [cit. 2012-01-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182423/fss_b_a3/>.
35. TURKLE, Sherry. Alone together: why we expect more from technology and less from each other. New York: Basic Books, c2011, 360 s. ISBN 978-046-5022-342.
36. TURKLE, Sherry. The second self: computers and the human spirit. 20th anniversary ed., 1st MIT Press ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2005, 372 s. ISBN 02-627-0111-1.
37. TURKLE, Sherry. Life on the screen: identity in the age of the Internet. 1st Touchstone ed. New York: Touchstone Book, 1997, 347 s. ISBN 06-848-3348-4.
38. VARGOVÁ, Beáta. Facebook a každodenný život partnerských dvojic [online]. 2011 [cit. 2012-01-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jakub Macek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/145785/fss_m/>.
39. WEBSTER, Frank. Theories of the information society. 3rd ed. New York: Routledge, 2006, 317 s. ISBN 04-154-0633-1.